

O ODMEVU NARODNOSTNIH BOJEV PRED ŠESTDESETIMI LETI V SELŠKI DOLINI

V začetku oktobra 1918. leta je že mnogo znakov kazalo, da se bliža konec prve svetovne vojne in poraz nemško-avstrijskih armad, vendar ni nihče pričakoval, da se bo zgodilo to že v nekaj naslednjih oktobrskih dneh. Prav v teh dneh pa se je na italijanski fronti pričel dokončni boj. Protinapad antantnih vojsk je bil tako silovit, da je prišlo do popolnega razkroja nemških in avstro-ogrskih vojnih sil. Fronta je bila v celoti razbita. Proti koncu oktobra 1918 so se med drugimi tudi skozi Selško dolino že vračale trupe poražene, a še vedno zločeste nemško-avstro-ogrške soldateske. Prav tako so na svoje domove prihajali številni slovenski vojaki, mnogi pa so žal izkrevaveli na bojnih poljanah.

O vtisih iz tistih časov je npr. naš rojak prof. France Koblar v svojem **Obračunu** takole zapisal: »Sredi novembra (1918 — op. pisca) sem prišel v Ljubljano in videl vso klavnost prevratnih dni;« dodal je še, »da bi štiriletna vojna odisejada zaslužila daljšega opisa, kaj so ljudje takrat doživeli in pretrpeli...«. Vendar menim, da najmanj dvema generacijama Slovencev ni potrebno oživljati težkih spominov na krute čase, ki smo jih doživljali tako med prvo in nekaj let kasneje spet med drugo svetovno vojno. Rane iz obeh vojn še zdaleč niso in zlepa tudi ne bodo zaceljene. Še so sveže. V tej in takšni prizadetosti živijo mnogi posamezniki in živi naša slovenska narodna skupnost, ki po preteku polnih šestdeset let še vedno mora vojevati narodnoosvobodilni boj na naših severnih in zahodnih mejah.

Ob že preživetih »teh 60 naših letih« pa bi bilo morda vendarle umestno, da se »ob praznovanju takih jubilejev« vsaj na kratko in ponovno ozremo predvsem na vzroke, ki so bili povod za tolikšno in tako brezobzirno medčloveško klanje.

Ni mogoče prezreti zgodovinskega dejstva, da je nekdanja avstroogrška monarhija že v času pred prvo svetovno vojno zatirala in kakorkoli skušala streti rastočo moč in nacionalni odpor v njej sicer združenih jugoslovanskih narodov, tj. Srbov, Hrvatov in Slovencev. V državnem parlamentu se je torej že takrat začelo govoriti o nasprotjih med germanstvom in slovanstvom. Za edini izhod iz tega položaja je avstro-ogrski generalni štab predvideval, da mora pri-

ti do evropske vojne, uperjene predvsem proti takratni carski Rusiji in kraljevini Srbiji. Končno je 28. junija 1914. plaz sprožil sarajevski atentat.

Ker je bila avstrijska vsenemška nacionalna usmerjenost vseskozi in v vsakem oziru pretirana, so avstro-ogrski Slovani, tj. Čehi in Jugoslovani, predvsem pod vplivom obeh ruskih revolucij — februarske in oktobrske 1917 — avstro-ogrski monarhiji že maja 1917 zadali prvi revolucionarni sunek z »majniško izjavo oziroma deklaracijo«, ki je med drugim zahtevala združitev vseh ozemelj, kjer so v tej državi živeli Slovenci, Hrvati in Srbi, v samostojno in od vsake tuje nadoblasti neodvisno državno telo pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije. To smer je v tistih razburkanih časih vneto zagovarjal predvsem znani takratni klerikalni filozof dr. Aleš Ušeničnik. Bil je torej odločno proti državi v obliki Velike Srbije pod žezlom Karađordjevičev, medtem ko je pri nekoliko kasnejših razpravah o tem ljubljanski škof Jeglič poudarjal, da je združitev s Srbi potrebna, ker bi sicer antanta ne priznala Jugoslavije in bi bila le-ta lahko postala žrtev Lahov, Nemcev ali Madžarov.

Že v času, ko so se slovenski politični predstavniki še dogovarjali, v kakšni obliki naj se jugoslovanski narodi na ozemlju razpadle Avstro-ogrške združujejo in dokončno združijo, pa je bilo 9. oktobra 1918. leta v Zagrebu k sreči že ustanovljeno Narodno veće SHS, ki je prevzelo v svoje roke vodstvo narodne politike in dolžnost postaviti temeljne zahteve za končno rešitev jugoslovanskega narodnega vprašanja. Temu ustrezno je 29. oktobra 1918 sledila razglasitev države SHS. Proslavljali smo osvoboditev izpod nemškega gospostva po vseh večjih krajih Slovenije.

Ob vseh teh dogodkih — torej domala istočasno — pa je, na žalost, še vedno ostajalo odprto drugo važno poglavje: Kako reševati in rešiti naša mejna vprašanja, saj je bila nejasna usoda slovenske Koroške in ostalih predelov Slovenije. Potrebni so bili hitri in odločni ukrepi, kajti kljub razsulu avstro-ogrške vojske naši sovražniki niso mirovali. Tudi še je obstajala nevarnost pred sovražnim vojaštvom, ki se je vračalo s fronte in podobno.

Vod strojníc podporočnika Toneta Košmelja (desno spredaj) na položaju bojev za slovensko severno mejo

Takrat že delujoča Narodna vlada SHS v Ljubljani se je vsega tega sicer v polni meri zavedala. Najprej je pristopila k organizaciji tako imenovanih narodnih straž, ki pa so bile vse preveč krajevno vezane, ni pa znala uporabiti predvsem vojakov-povratnikov ali jih poslati tja, kjer bi bilo to za splošne narodne koristi potrebno. Ob dokaj problematični situaciji je bilo Narodno veče primorano, da je 2. novembra 1918. leta razglasilo splošno mobilizacijo. Poziv pa zaradi splošnega protivojnega razpoloženja ljudskih množic ni doživel želenega uspeha.

V kar precej kočljivem položaju je za naše slovenske razmere idealno ukrepa' edinole takratni Narodni svet za Štajersko: Na podlagi pisma z dne 1. novembra 1918 je bil dotedanji avstrijski major Rudolf Maister imenovan za generala in določen za vrhovnega poveljnika nad vsem. Narodnemu svetu za Južno Štajersko podrejenim vojaštvom, z naročilom, da za ohranitev varnosti tega ozemlja ukrene vse, kar šteje za potrebno. Maister se je v celoti izkazal moža in vojaka. Na sestanku, ki ga je istega dne sklical dotedanji mariborski, nemško-avstrijski poveljnik, je energično povedal, da razglša Maribor za jugoslovansko

posest in da v imenu svoje vlade (Narodnega sveta za Štajersko — op. pisca) prevzema vojaško poveljstvo nad mestom in vso Spodnjo Štajersko. S tem so posredno predvsem slovenski vojaki-prostovoljci z generalom Maistrom na čelu pričeli boj za našo severno mejo. Že 4. novembra 1918 se je Maistru pridružil nadporočnik Malgaj iz Celja, ki je bil zadolžen za bojni sektor Mežiška dolina, 8. novembra 1918 pa je bila stotniku Lavriču poverjena mejna fronta na zahodni Koroški.

Kljub vsej borbeni pripravljenosti, je služba, ki jo je sprva opravljalo predvsem slovensko vojaštvo, obremenjevala le nekaj stotin zelo požrtvovalnih vojakov. Nekako v sredini novembra 1918, torej po mobilizacijskem pozivu z dne 8. novembra 1918, ki ga je izdalo poveljništvo za narodno obrambo v Ljubljani, je uspelo vojaštvo vsaj do neke mere sistematično organizirati. dasiravno so bile za uspešno nadaljnje vojskovanje potrebne še znatne dodatne vojaške sile; predvsem bi bila v tem primeru nujna pomoč antante, s katero so v prvi vrsti računali naši politiki. Toda kljub dejstvu, da so bili že 3. novembra 1918 znani pogoji premirja med Avstro-Ogrsko in

antanto, pa vse dotlej nobena antantna sila nove države SHS še ni priznala. Zato pomoči od antante nismo bili odnosno nismo mogli biti deležni. In da bi se naše vojaške enote vendarle okrepile, so bili v sredini decembra 1918. leta s ponovnim, tj. že tretjim mobilizacijskim pozivom mobilizirani vojaški obvezniki letnikov 1895—1899, tako da se je letnik 1899 moral zglašiti 8., naslednji letniki pa 11., 15., 18. in 20. januarja 1919. Na ta poziv se je tudi iz Selške doline odzvalo nekaj mobilizirancev.

S tem v zvezi je treba v izogib pozadi opozoriti na vsebini sejhnih zapisnikov Sokolskega društva Zelezniki z dne 28. decembra 1918 in z dne 12. januarja 1919. leta, ki pozivata, naj se člani prijavijo v prostovoljno legijo za osvoboditev tlačenih koroških bratov. Kot starejši letniki, ki jih mobilizacijski poziv niti ni zajel, so se klicu Sokolskega društva odzvali člani: Franc Veber in Joško Veber iz Zalega Loga ter Tone Košmelj iz Zeleznikov, takrat začasno bivajoč v Ljubljani.

V Loških razgledih 1976 Ciril Zupanc v svojem prispevku **Nekaj o borcih za severno mejo** sicer poroča, da je julija 1976 v Selški dolini obiskal 16 še živečih borcev. Ne kaže pa prezreti, da so leti klicu domovine sledili predvsem zaradi mobilizacijskega poziva, prav gotovo zavedaajoč se, da se glede na dogodke od 1. decembra 1918 dalje pač ne kaže odtegovati vojaški obveznosti. Iz tega sledi, da mobilizirancev pač ni mogoče izenačevati s prostovoljci, kakor je moč zaslediti v že navedenem Zupančevem prispevku. Tudi ne razumem, zakaj pisec kot domačin ni obiskal vsaj še živečih sorodnikov dveh, kar precej pomembnih in že pokojnih koroških borcev, tj. Karla Demšarja p. d. Strojčevega iz Zalega Loga (roj. 1895) in Toneta Košmelja p. d. Popčovega iz Zeleznikov (roj. 1888), ki ju mimogrede ce lo omenja.

Na podlagi zbrane dokumentacije se v zvezi s prednjim čutim dolžnega in upravičenega, da o prostovoljcu podporočniku **TONETU KOŠMELJU**, menda edinom odlikovancu med tukajšnjimi koroškimi borci, dodatno poročam naslednje:

Imenovani (umrl je 18. junija 1962) je okrog 15. januarja 1919 odšel na koroško fronto kot rezervni pešadijski podporočnik taktarne armade SHS. Dodeljen je bil k četi strojnic, ki je bila stacionirana pri tunelu Področca na Jesenicah. Koman-

dant kolone je bil stotnik Miroslav Martinčič, poveljnik čete strojnic pa je bil nadporočnik Franc Stenovec.

Ceta, imenovana tudi »jeseniški odred«, je zasedala položaje okrog tunela, delno pa je patroljirala po obronkih Karavank. V maju 1919 je dobila nalogo, da preko ljubeljskega prevala napreduje proti Celovcu. Ko je avstrijski »Heimatwehr« prodiral iz Borovelj proti Malemu Ljubelju, je Košmelj kot vodja mitraljeških pušk dobil nalogo, da zasede Malo (ali Novo) goro nasproti gore Žingarice ob Malem Ljubelju. Dasiravno so Avstrijci koncentrirali na Košmeljeve položaje svojo artilerijo iz Kožentavre, leta s soborci vzdržal in s tem zadržal sovražnikovo napredovanje na Mali Ljubelj. Nato pa sta Košmeljev vod in en vod pešadije Mali Ljubelj zavzela, uničila sovražnikova strojnična gnezda in s tem naši vojski, ki se je pomikala z Velikega Ljubelja proti Deutsch-Petru, odprla prehod do Drave in s tem dalje do Celovca.

Za ta vojaški podvig je bil podporočnik Tone Košmelj že kot demobiliziran rezervni oficir 3. čete 1. bataljona taktarne ljubeljskega odreda odlikovan z zlato kolajno Miloša Obiliča za hrabrost. Vojno ministrstvo v Beogradu je preko komande Dravske divizije (37. pešadijski polk) odlikovanje z dekretom poslalo na občino Zelezniki z naročilom, naj dobitnika medalje javno odlikuje, kar je bilo leta 1920 v domačem kraju ustrezno izvršeno.

Zaključek: Pri pisanju pričujočega stavka sem skušal dosledno upoštevati pripombe in opozorila Hinka Wilfana (Delo 10. maja 1977), da pisanja zgodovinskih dogodkov ni prepuščati zgolj zamcem; zaradi nedoživetja so namreč možna nerazumevanja, so možne pomote, možna je nepopolnost, dvoumnost, prilagodljivost itd. Čemu torej dopustiti zgodovini, da bi se nekoč kakorkoli maščevala, pripominja H. Wilfan.

Drago Dolenc

Viri:

H. Wilfan, Prikazovanje zgodovinskih resnic, Delo 10. maja 1977. —

M. Mikuš, Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941, Ljubljana 1965. —

L. Ude, Boj za severno slovensko mejo 1918/1919, Ljubljana 1978. —

C. Zupanc, Nekaj o borcih za severno mejo iz Selške doline, LR XXIII/1976, 261—273.